

הלל – עם הארץ חסיד

בשבוע שעבר דנו בחכמה וסחורה השבוע נתמקד בפתיחת המשנה – מהי חסידות? מהי יראת חטא? ומדוע בורים ועמי הארצות אינם בכללם?

משנה מסכת אבות פרק ב משנה ה
הוא (הלל) היה אומר אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד ולא הביישן למד ולא הקפדן מלמד ולא כל המרבה בסחורה מחכים ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש:
בשיעורנו נלך לאור הפירוש המקובל לירא חטא וחסיד:

1. פירוש רבינו יונה על אבות פרק ב משנה ה

הוא היה אומר אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד - הבור הוא ריק אין בו לא תורה ולא מצות ולא דרך ארץ במדות טובות ... לא הוצרך ולא בור חסיד שאף ירא חטא איננו כי מתוך הריקות שבו גם מן העבירות לא ידע להשמר.

אבל עם הארץ מעורב עם הבריות במדות חשובות ויש בו מקצת דעות ישרות יודע להשמר וישמור נפשו מן הפשעים ויוכל להיות צדיק ולעשות ולקיים במה שאומר לו שנצטוו אך אל מעלות החסידות לא יוכל להשיג כי אם גדול בתורה. שהיא מדה שצריכה טהרת הלב וזכות הנפש ואין זה בידו חכמה להטותו מן הקו האמצעי אל הקצה האחרון שיעשה לפניו משורת הדין. ועל זה נקרא עם הארץ מפני שהוא עמהם בדרך ארץ. ולפי שרוב בני העולם כמותו:

2. פירוש הרמב"ם לאבות פרק ה משנה ו

'חסיד', הוא האיש החכם כאשר יוסיף במעלה, רצוני לומר: במעלות המידות, עד שייטה אל הקצה האחד מעט, כמו שבארנו בפרק הרביעי, ויהיה מעשהו רב מחכמתו, ולזה נקרא 'חסיד', להוספתו, לפי שהפלגה בדבר תיקרא 'חסד', בין שהיתה אותה ההפלגה בטוב או ברע.
- מהי חסידות לפי הרמב"ם?

הרמב"ם מפנה אל דבריו בפרק רביעי של שמונה פרקים. מהי חסידות נכונה ומהי מוטעית לדעתו?

3. שמונה פרקים – הקדמת הרמב"ם למסכת אבות פרק ד

ולזה העניין לא היו החסידים מניחים תכונת נפשותיהם תכונה ממוצעת בשווה, אך היו נוטים נטייה קלה לצד היתר או החסר, על דרך הסייג. רצוני לומר, שהיו נוטים, למשל - מן הזהירות מעט לצד העדר הרגשת ההנאה. ומן אומץ-הלב - לצד ההעזה מעט. ומן השוועות-לצד היהירות מעט. ומן הענווה - לצד שפלות הרוח מעט וכן בשאר ואל העניין הזה רמזו באומרם: "לפנים משורת הדין".

אבל מה שעשו החסידים בקצת הזמנים, וקצת אנשים מהם גם כן, מנטות אחר הקצה האחד: כצום וקום בלילות; והנחת אכילת הבשר ושתיית היין, והרחקת הנשים; ולבוש הצמר והשער; ושכון בהרים והתבודד במדברות. לא עשו דבר מזה אלא על דרך הרפואה, כמו שזכרנו, וגם בגלל הפסד אנשי המדינה. כשראו שהם נפסדים בהתחברותם אל אנשי המדינה וראות את מעשיהם, עד שחששו לקלקול מידותיהם בחברתם, ברחו מהם למדברות ולמקום שאין בו אדם רע ... וכאשר ראו הסכלים, שהחסידים עשו אלו המעשים, ולא ידעו כוונתם, חשבו אותם ל"טובים" וכיוונו אליהם באומרם להיות כמוהם. והתחילו מענים את גופם בכל מיני עינויים, וחשבו שקנו לעצמם מעלה ועשו טוב, ושבזה יתקרב האדם לאלוהים. כאילו האלוהים שונא הגוף ורוצה לאבדו ולכלותו. והם לא ירגישו שמעשים הללו רעים, ושבזהם תגיע פחיתות מפחיתויות הנפש.

4. תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף ל עמוד א

אמר רב יהודה: האי מאן דבעי למהוי חסידא (הרוצה להיות חסיד), לקיים מילי (דברים של) דנזיקין; רבא אמר: מילי דאבות; ואמרי לה: מילי דברכות.

- חכמים מפנים את החסיד לשלש מסכתות שונות – מה תוכנה של כל אחת? מהי מייצגת? לאור זאת נסו לחשוב מהי 'חסידות' לפי כל דעה?

5. פירוש הרשב"א¹ על מסכת בבא קמא

יש מפרשים דבכל חדא מהני אמרינן מילי דחסידותא: בנזיקין: חסידים הראשונים מצניעין קוצותיהן וזכוכיותיהן בתוך שדותיהן ומעמיקין להם שלושה טפחים כדי שלא תעלם החרישה. (בבא קמא ל ע:א)
באבות: האומר שלי שלך שולך שלך – חסיד
בברכות: חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללים כדי שיכוונו ליבם למקום.
- הרשב"א אינו מפרש כהפניה כללית למסכת, אלא להיגד יחידי בתוך כל מסכת. מה הוא מרויח. מה הוא מפסיד?

ראו את דבריו של ר' יהושע בסוף המשנה (דלגו על ההתחלה). מה משותף לכל אלה שהוא מונה? מה הבעיה שלהם?

6. משנה מסכת סוטה פרק ג משנה ד

אינה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות ועיניה בולטות והיא מתמלאת גידין והם אומרים הוציאוה הוציאוה שלא טטמא העזרה אם יש לה זכות היתה תולה לה יש זכות תולה שנה אחת יש זכות תולה שתי שנים יש זכות תולה שלש שנים מכאן אומר בן עזאי חייב אדם ללמד את בתו תורה שאם תשתה תדע שהזכות תולה לה רבי אליעזר אומר כל המלמד בתו תורה כאילו לומדה תפלות.
רבי יהושע אומר רוצה אשה בקב ותפלות מתשעה קבין ופרישות הוא היה אומר חסיד שוטה ורשע ערום ואשה פרושה ומכות פרושין הרי אלו מכלי עולם:

הגמרא מספרת לנו כי ר' יהושע ביאר את דבריו ואמר:

7. תלמוד בבלי מסכת סוטה דף כא עמוד ב

הוא היה אומר: חסיד שוטה כו'. היכי דמי חסיד שוטה? כגון דקא טבעה איתתא (אשה) בנהרא, ואמר: לאו אורח ארעא לאיסתכולי בה ואצולה. (לא דרך ארץ להסתכל בה ולהצילה)

15. תלמוד ירושלמי מסכת סוטה פרק ג דף יט טור א/ה"ד

אי זהו חסיד שוטה ראה תינוק מבעבע בנהר אמר לכשאחלוץ תפילי אצילינו עם כשהוא חולץ תפיליו הוציא זה את נפשו

מה היה הגורם לחטא של האשה?

8. בראשית רבה (וילנא) פרשה יט ד"ה ג ותאמר האשה

ומפרי העץ אשר בתוך הגן וגו' ולא תגעו בו הה"ד (משלי ל) אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת, תני ר' חייא שלא תעשה את הגדר יותר מן העיקר שלא יפול ויקצץ הנטיעות, כך אמר הקב"ה כי ביום אכלך ממנו וגו', והיא לא אמרה כן, אלא אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו כיון שראה אותה עוברת לפני העץ נטלה ודחפה עליו, אמר לה הא לא מיתת, כמה דלא מיתת במקרביה, כן לא מיתת במיכליה, אלא כי יודע אלהים כי ביום וגו'.
- מה הסכנה במידת חסידות לא נכונה?

ראו כיצד מסיים הרמב"ם את הלכות ערכין העוסקין באדם המקדיש נכסיו לבית המקדש:

9. רמב"ם הלכות ערכין וחרמין פרק ח הלכה יג

לעולם לא יקדיש אדם ולא יחרים כל נכסיו, והעושה כן עובר על דעת הכתוב שהרי הוא אומר מכל אשר לו ולא כל אשר לו כמו שבארו חכמים, ואין זו חסידות אלא שטות שהרי הוא מאבד כל ממונו ויצטרך לבריות, ואין מרחמין

¹ רבי שלמה בן אדרת, הרשב"א, תלמיד רבנו יונה והרמב"ן, נולד בברצלונה שבספרד בשנת ד"א תתקצ"ה (1235) ונפטר שם בשנת 2
ה"א ע' (1310).

עליו, ובזה וכיוצא בו אמרו חכמים חסיד שוטה מכלל מבלי עולם, אלא כל המפזר ממונו במצות אל יפזר יותר מחומש, ויהיה כמו שצוו נביאים מכלכל דבריו במשפט בין בדברי תורה בין בדברי עולם, אפילו בקרבנות שאדם חייב בהן הרי חסה תורה על הממון ואמרה שיביא כפי מסת ידו, קל וחומר לדברים שלא נתחייב בהן אלא מחמת נדרו שלא ינדור אלא כראוי לו שנאמר איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך. מהי חסידות של שטות לפי הרמב"ם?

האם כל הקפדה במצוות היא ראויה?

10. תוספתא מסכת מקוואות פרק ה הלכה יד

קופץ למקוה הרי זה מגונה הטובל פעמים במקוה הרי זה מגונה זה אומר לחברו כבוש ידך עלי במקוה הרי זה מגונה

11. מסכת כלה רבתי פרק ט הלכה יז

הקורא שמע שני פעמים הרי זה מגונה, והטובל שני פעמים הרי זה מגונה. - מהי הגנות בכל אחד מהמקרים? מה משותף להם?

12. שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפילין סימן לד

סדר הנחת הפרשיות בתפילין, והמהדרים אשר להם ב' זוגות תפילין, ובו ד' סעיפים.

סעיף א

* (א) סדר הנחתן בבתים: <א> לרש"י והרמב"ם קדש (שמות יג, א - י) א משמאל (ב) המניח בבית החיצון, ואחריו כי יביאך (שמות יג, יא - יז) בבית שני, ושמע (דברים ו, ד - ט) בבית השלישי והיה אם שמוע (דברים יא, יג - כא) בבית הרביעי שהוא בית החיצון ב לימינו, (ג) ולר"ת בבית השלישי והיה אם שמוע ובבית הרביעי שהוא החיצון שמע, ומנהג העולם (ד) כרש"י והרמב"ם.

סעיף ב

ירא שמים יצא ידי שניהם, ויעשה שתי זוגות תפילין (ה) <ב> ויניח (ו) [ג] שניהם, * ויכוין בהנחתם (ז) באותם שהם אליבא דהלכתא אני יוצא ידי חובתי, והשאר הם ג כרצועות * (ח) בעלמא, כי מקום יש בראש להניח שתי תפילין. וכן בזרוע. ד <ג> ואם אינו יודע לכוין המקום ולהניח (ט) שניהם יחד, (י) יניח (יא) כדברי האחד (יב) של יד ושל ראש, (ויסלקם מיד), ויניח האחרים על סמך ברכה הראשונה. (וי"א ה שאם) (יג) לא יוכל להניח בבת אחת, יניח של רש"י ויברך עליהם והיו עליו בשעת ק"ש ותפלה (יד) ואחר התפלה * יניח של ר"ת בלא ברכה ויקרא בהם שמע (דברים ו, ד - ט) (טו) והיה אם שמוע (דברים יא, יג - כא). סעיף ג לא יעשה (טז) כן אלא מי שמוחק ומפורסם (יז) [ו] בחסידות.

13. מתוך שיחה של הרב עמיטל ז"ל

יש כאן גם ביקורת נסתרת כלפי אופיה של אותה התחרדות - חרד"ליות - שמדברים עליה לאחרונה, ושנתפסו לה לא מעטים מבוגרי הישיבות. הביקורת מתייחסת לאופיה הביצועי של אותה התחרדות. מבחינת הקפדה ודקדוק בתחומי הלכה מסוימים הביצוע נראה מושלם, אבל המטען הרוחני הפנימי של אהבת ה' ויראתו, שבדרך כלל חייב להתלוות להקפדה על הידורים ודקדוקים, לא נראה בעין למסתכל מן הצד. הפער בין חובות הלבבות לחובות האברים, כבטויו של בעל "חובת הלבבות", בלט ביותר, ומכאן המסקנה המתבקשת, לדידם של בני הנוער, שלא זו הדרך ויש לחפש דרכים חדשות.

זהירות במצוות מזוהה פעמים רבות עם החמרה – האם בהכרח?

מה עמדתו של המ"ב על חומרות? ומה של בעל הפתחי תשובה? איזו סוג חומרה ראויה ואיזו פסולה?

14. שולחן ערוך אורח חיים סימן קנח סעיף ה

הנוטל ידיו לפירות, הרי זה מגסי הרוח. הגה: ודוקא שנוטלן בתורת חיוב, אבל אם נוטלן משום נקיות, שלא היו ידיו נקיות, מותר (הגהת סמ"ק).

משנה ברורה* שם ס"ק כב

(כב) ה"ז מגסי הרוח - שמראה בעצמו שהוא מדקדק במצות במה שא"צ דמדינא לא תקנו כלל נט"י לפירות וכמש"כ בסק"ב עיי"ש. ודע דמה דאסור בתורת חיוב הוא אפי' אם לא יברך על נטילה זו כיון שנוטלן משום מצות נטילה:

* משנה ברורה

ר' ישראל מאיר הכהן נולד בשנת תקצ"ט [1839] ונפטר בעירו ראדין (אז פולין, כעת ביילורוסיה) בסוף שנת תרצ"ג [1933]. חיבורו ההלכתי הראשון היה ספר 'חפץ חיים' על הלכות לשון הרע, ועל שמו הוא מכונה 'החפץ חיים'. חיבורו הגדול הוא ספר 'משנה ברורה' על שו"ע או"ח מהווה את ספר הפסיקה העיקרי בחלק אורח חיים בציבור האשכנזי, וספר הלכה חשוב ביותר לכל עם ישראל.

15. שולחן ערוך יורה דעה סימן קטז סעיף ז

מסוכנת (כל שמעמידה ואינה עומדת), אף על פי שניתרת בשחיטה, המדקדקים מחמירים על עצמם שלא לאכלה.

פתחי תשובה² יורה דעה סימן קטז ס"ק י

...שוב ראיתי בסולת למנחה כלל ע"ו דין ח' שכתב בשם תורת האשם דמי שרוצה להחמיר לנהוג איסור בדבר שלא מצינו שהחמירו אמוראי כגון מה שנתבטל בששים או בכלי שני הוי כמו אפיקורסות ויצא שכרו בהפסדו ...

² ר' אברהם צבי הירש אייזנשטט נולד בשנת תקע"ג [1813] ונפטר בשנת תרכ"ח [1868]. כיהן ברב בכמה קהילות בליטא. חיבורו העיקרי הוא ספר 'פתחי תשובה' שבו לקט תמציתי של דברי הפוסקים במאות ספרי פסק וספרי שו"ת לפי סדר סעיפי השו"ע. הספר נדפס מאז ברוב המהדורות של השו"ע, והפך לאחד המקורות העיקריים לפסיקת ההלכה.